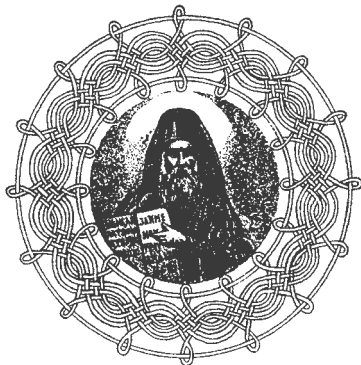
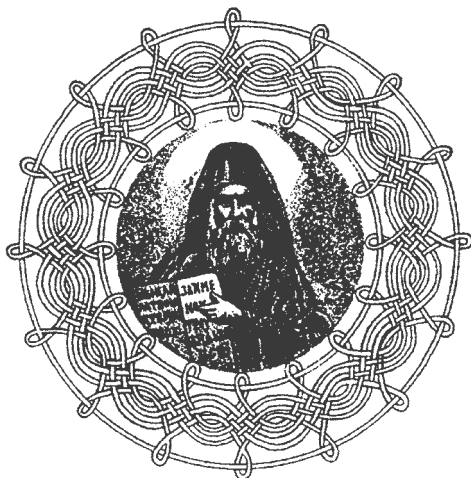

ПРУШТВО „СВЕТИ САВА“

ПРУШТВО „СВЕТИ САВА“

БРАТСТВО XVII

Београд, 2013.

БРАТСТВО

Часопис Друштва „Свети Сава“

Уређивачки одбор
Бојовић др Злата
Вишкјевич др Регина (Гдањск)
Влаховић др Петар
Ђуба др Јоланта (Гдањск)
Живојиновић др Драгољуб
Зупан Душан
Мршевић-Радовић др Драгана
Неделку др Октавија (Букурешт)
Петровић Душко М.

Главни и одговорни уредник
Злата Бојовић

Технички уредник
Катарина Тодоровић

Коректор
Катарина Тодоровић

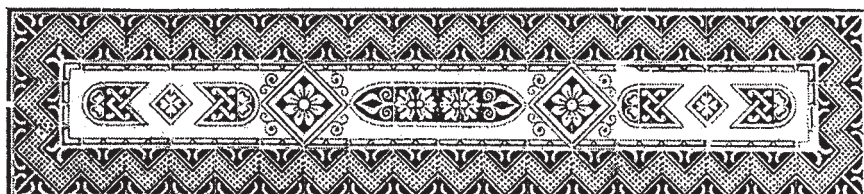
Издавач
Друштво „Свети Сава“
Web site: www.sveti-sava.org.rs
E-mail: info@sveti-sava.org.rs

Овај број „Братства“ штампан је уз помоћ
Министарства културе и информисања
Републике Србије

Copyright 2013. by Društvo „Sveti Sava“

Штампа
Свијоја
Ш Т А М П А

Тираж
300

САДРЖАЈ

Милан Кујунџић Абердар: СЛОВЕНСКИ АПОСТОЛИ	11
Вера Црљић: <i>СЛАВОСПЈЕВ. ПЕСМА МЕДА ПУЦИЋА ПОСВЕЋЕНА СЛОВЕНСКИМ АПОСТОЛИМА</i>	15
Раде Михаљчић: СРПСКА ДРЖАВА И ЦРКВА У XIV ВЕКУ	37
Никола Б. Поповић: СТИЦАЊЕ НЕЗАВИСНОСТИ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ И РУСИЈА 1879. ГОДИНЕ ..	47
Петар Влаховић: СВЕТИ САВА У БИОФИЗИЧКОЈ АНТРОПОЛОГИЈИ	55
Гордана Јовановић: РОДОСЛОВ НЕМАЊИЋА У ДЕЛУ КОНСТАНТИНА ФИЛОЗОФА <i>ЖИВОТ СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА ДЕСПОТА СРПСКОГА</i>	69
Миливоје Спасић: СВЕТИ САВА У СРПСКОЈ ПОЕЗИЈИ ЗА ДЕЦУ	77
Ђорђе Перић: ЈЕРОМОНАХ СИЛВЕСТАР ВУЧКОВИЋ ПСАЛТ И ПРВИ ЗАПИС ТЕКСТА <i>СВЕТОСАВСКЕ ХИМНЕ</i>	105
Радован Пилиповић: ОБНОВА РАДА АРХИВА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ – ПОЧЕЦИ И ТЕШКОЋЕ	127
Тања Ракић: ДУБРОВЧАНИН ТРОЈАН ГУНДУЛИЋ – ШТАМΠΑР <i>БЕОГРАДСКОГ ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉА</i>	137
Димитрије Калезић: О ДВАМА ЗНАЧЕЊИМА БИБЛИЈСКОГ ПОЧЕТКА	147

Добрило Аранитовић: ЊЕГОШ И ЕТНОЛОГИЈА, ПРИЛОГ БИБЛИОГРАФИЈИ (1860–2010).....	151
Драгослав Опсеница: ЈАША ТОМИЋ И ДРУШТВО СВЕТИ САВА – НЕПОЗНАТА ПРЕПИСКА	173
Александар Недељковић: СОКОЛСКО ДРУШТВО ДУБРОВНИК	177
Александар Растовић: ОСНИВАЊЕ И РАД ЕНГЛЕСКО- -СРПСКОГ ДЕЧЈЕГ ДОМА У НИШУ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА	191
Милунка Митић: СВЕТОСАВСКИ НИШКИ ПОЗИВИ И ОДЗИВИ	207
Душан Зупан: РАТНЕ БЕЛЕШКЕ ИЗ 1918. ГОДИНЕ АДАМА РАДОЛИЧИЋА	217
СРБИ У РУМУНИЈИ	
Душан Зупан: СРБИ У РУМУНИЈИ	257
Борко Илин, Миодраг Милин: САВЕЗ СРБА У РУМУНИЈИ: ХРОНОЛОШКИ УВИД.....	259
Миодраг Милин: СРБИ У РУМУНИЈИ НА КОМУНИСТИЧКОЈ СТРАНПУТИЦИ ДОМАЋЕ ДРЖАВЕ....	307
Љубомир Степанов: СРБИ ИЗ РУМУНИЈЕ У БАРАГАНСКОЈ ГОЛГОТИ	321
Напредни клуб, Београд: ИЗВЕШТАЈ О ПРАВИМА СРПСКОГ НАРОДА У РУМУНИЈИ 2011/2012. ГОДИНА	337
СРПСКЕ СУДБИНЕ „ТАМО ДАЛЕКО“	
Љубомир Степанов: ЗАДУЖБИНАРСТВО КОД СРБА – МИРЧЕТА СТОЈИЋ	345
ИЗ СТАРОГ „БРАСТВА“	351

ПОМЕНИК

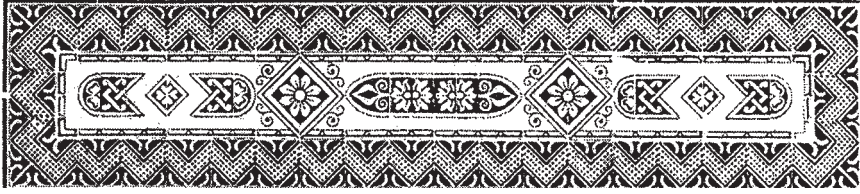
Љубодраг Димић: СЕЋАЊЕ НА ПРОФ. ДР АРСЕНА
ЂУРОВИЋА (1959–2012) 361

СВЕТОСАВСКА БЕСЕДА

Перо Ђурђевић: СТРАХ ОД НЕВИДЉИВЕ
МОЋИ СВЕТОГ САВЕ 371

Душко М. Петровић: ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ДРУШТВА
„СВЕТИ САВА” ЗА 2012. ГОДИНУ 375

САДРЖАЈ РАНИЈИХ БРОЈЕВА „БРАТСТВА“ 387

ОСНИВАЊЕ И РАД ЕНГЛЕСКО-СРПСКОГ ДЕЧЈЕГ ДОМА У НИШУ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

Апстракт: У раду се на основу архивске грађе и доступне литературе анализира постанак и рад Енглеско-дечјег дома у Нишу који је израстао у једну од најважнијих социјално-васпитних институција формираних у Краљевини Југославији. Немерљив је допринос Енглескиња Флоренс Мо и Гертруде Карингтон Вајлд у развоју и делатности дома од оснивања до завршетка Другог светског рата.

Кључне речи: Енглеско-српски дечји дом, Флоренс Мо, Карингтон Вајлд, Ниш, социјално-васпитна институција, Енглеска.

Енглеско-српски дечји дом у Нишу основан 1926. године представљао је једну од најзначајнијих друштвено-хуманитарних и социјално-образовних институција насталих у Краљевини СХС/Југославији између два светска рата. Енглески дом како је популарно називана ова институција је временом постао сигурна кућа и уточиште за преко осамсто деце која су током Првог светског рата без једног или оба родитеља и којима је дечји дом у Нишу постао једина нада за преживљавање, даље школовање и оспособљавање за живот. Немерљив допринос изградњи и функционисању Енглеског дома дале су племените Енглескиње Флоренс Мо, Мис Џин Ранкин и Гертруда Карингтон Вајлд које су напустиле угодан живот и сигурну каријеру

у Лондону да би практично остатак живота провеле у скоро потпуно непознатој земљи помажући болесној и сиромашној српској деци.

Претходница Енглеско-српског дечјег дома је био Нишки дом сирочади изграђен 1902. године. После завршетка Првог светског рата, на молбу председника нишке општине упућену Српском потпорном фонду (Serbian Relief Fund) у Ниш 1919. године долазе Флоренс Мо и мис Церам које преузимају бригу о педесетак сирочади узраста од три до шеснаест година, и о њима се старају до 1926. године када је изграђен Енглеско-српски дечји дом за смештај и бригу о ратној сирочади. Ове две Енглескиње су одмах након доласка у Ниш констатовале жалосно стање у коме се налазило постојеће сиротиште, при чему их је нарочито узнемиравао податак да је скоро свако дете које је у њему живело патило од неке болести.

Енглески дом је изграђен на предлог Карингтон Вајлд и лејди Лејле Мјуриел Пеџет, из средстава Српског потпорног фонда за сирочад у Нишу, уз огромно залагање Флоренс Мо, Џин Ранкин, и уз помоћ добровољних прилога тристо тридесет шест хиљада енглеских ђака.¹ Иначе, Александар Јовичић, дугогодишњи српски дипломата у Лондону је у име Српског потпорног фонда руководио и надгледао подизање овог здања. Госпође Пеџет и Вајлд су првобитно биле иницијатори оснивања Српског потпорног фонда путем кога су скупљале добровољне прилоге и финансирале опрему ратних болница у Србији, отварање сиротишта, санаторијума за оболеле од туберкулозе, помагале избеглице и школовале српску децу у иностранству. Њих две су биле добри познаваоци прилика у Србији где су боравиле још у време Балканских ратова и већ су тада стекле велике симпатије за српски народ. Један од кључних разлога због којих је Дом подигнут баш у Нишу био је тај што је у овом делу Србије много деце остало без родитеља који су настрадали током Балканских ратова или су побијени у страшним злочинима бугарских окупационих снага у Првом светском рату. Сем тога у њему су боравила и деца сиромашних родитеља.²

Српски потпорни фонд је основан 23. септембра 1914. године у Лондону. Након апела који је професор Ситон Вотсон упутио преко "Times" одбору фонда су приступила нека од најзвучнијих имена британске политике и јавности тога времена као што су: Лојд Џорџ, министар спољних послова, археолог сер Артур Еванс, политичар Винстон Черчил, Валентин Чирол, новинар Тајмса, сер Чарлс Чедвик

¹ Ј. Лазаревић, *Енглескиње у српском народу*, Београд, 1929, 238.

² *Дом ученика средњих школа Иво Лола Рибар*, у: Енциклопедија Ниша III, 44.

Оман, леди Констанс Џејн Бојл и њен син сер Едвард Бојл, Мабел Грујић, Елизабет Бети Христић и њена ћерка Ани Христић, иначе снаха и унука српског политичара Николе Христића, Џејмс Бери и његова супруга Френсис Дикинсон Бери, кардинал Борн, лорд Хавершам и многи други. Фебруара 1915. године краљица Мери, супруга британског краља Џорџа V, прихватила је покровитељство над фондом и постала његова почасна председница, а од 1917, председавајући фонда постаје лорд Хенри Кевендиш Бентеник. Укупно фонд је бројао око седамсто чланова.³ Основни циљ фонда је била хуманитарна активност. Фондом је руководио Извршни одбор са председником на челу. Рад се одвијао по пододборима: финансије и пропаганда, особље, залихе, образовање, ратне заробљенике, снабдевање. У прве две ратне године главни задатак фонда је био да организује и финансира санитарске мисије у Србији. Од марта 1915. године, фонд је био под заштитом британске владе.⁴

Представници управе фонда наредних месеци и година организовали су бројне манифестације, концерте, матине, позоришне представе, а држана су и предавања са циљем да се Енглезима скрене пажња на Србију и прикупе прилози за фонд. У том смислу, градоначелник Лондона приредио је јавни скуп у Меншн Хаусу, а листови као што су "Times", "Daily Telegraph", и други бележили су активности значајне за промоцију фонда. Већ 15. октобра 1914. године "Times" је објавио текст леди Пеџет *Потреба брзе помоћи Србији* у коме се апеловало за брзу помоћ угроженој Србији у храни и лековима. И наредних дана, недеља и месеци објављивани су слични текстови на страницама овог листа.⁵ Такође је 24. марта 1915, лист "Manchester Guardian" објавио опширан текст сер Томаса Липтона, познатог произвођача чаја о његовом путовању по Србији.

Иначе, пропаганда у британској штампи у прилог Србије и њених ратних циљева доживела је током 1914. и 1915. године својеврсну ренесансу. Процењује се да је у том раздобљу о Србији и српском народу писало преко сто британских листова са преко двестот педесет

³ С. Поповић Филиповић, *Српски потпорни фонд у Србији и са Србима у Првом светском рату и у послератном периоду*, www.rastko.net/medicina2012-10-08, 291–292.

⁴ У. Остојић Фејић, *Списак нитумаца Serbian Relief Fund (1916–1918)*, Miscellaneous, књига 20, 1990, Београд, 1990, 115–116.

⁵ У. Остојић, Фејић, Прилог проучавању британског јавног мњења према Србији 1914. године, Зборник радова: *Колубарска битка. Ратни напори Србије 1914. године*, књига 3, Београд, 1985, 165.

чланака. Највише текстова су објавили “Morning Post” – двадесет један, “Times” – двадесет, “Daily Telegraph” – једанаест, “Daily Chronicle” и “Daily News” – седам, “Daily Express”, “Westminster Gazette” и “Yorkshire” – шест и “Globe” – четири.⁶ Ипак, од средине 1915. године пропагандна активност британских новина у прилог Србији постепено почиње да слаби што се може објаснити радикалним разлазом њених носилаца (Викем Сид, Артур Еванс, Ситон Вотсон) са званичном политиком британске владе која је одступила од принципа самоопредељења народа.⁷

Велики допринос у раду фонда дала је Катлин Берк која се ангажовала у оквиру Болнице шкотских жена. Одличан говорник и организатор постала је својеврсни амбасадор фонда и скупљач прилога за све добровољне организације. У два наврата је боравила у Америци где је говорила у Карнеги Холу и била прва жена која је одржала говор у Њујоршкој берзи, након чега је успела да прикупи прилог од пола милиона долара за Фонд.

Српски потпорни фонд је током рата снабдевао Болницу шкотских жена креветима, ћебадима, лековима, храном и гардеробом и бринуо о смештају избеглица. За све те акције је имао велику подршку британског народа. Српски потпорни фонд је од новембра 1914. до јуна 1915. године упутио пет комплетно опремљених болница у Србију. Прва болница Српског потпорног фонда, под управом леди Лејле Пеџет, послата је у Скопље, где је радила од новембра 1914. до марта 1916. Друга болница, у организацији леди Корнелије Вимборн, са хирургом др Ланселот Берингтон Вордом, стигла је у Скопље, фебруара 1915, као помоћ мисији леди Пеџет. Трећа болница, под руководством Мабел Сент Клер Стобарт стигла је у Ниш, априла 1915, а одатле упућена у Крагујевац, где је радила током велике епидемије пегавог тифуса. Тим ове болнице је организовао и мобилну болницу у пратњи Шумадијске дивизије, а у лето 1915, је отворио седам диспанзера за лечење становника у унутрашњости земље. Четврта болница функционисала је Београду, а пета у Пожаревцу. Сви чланови болница Српског потпорног фонда у Србији, осим мисије леди Пеџет, поделили су страдања у повлачењу са српском војском преко Црне Горе и Албаније. Чланови мисије, под управом леди Пеџет, донели су одлуку да

⁶ Исто, Остојић Фејић, Пропаганда за Србију у Великој Британији током Првог светског рата, у *Стварање југословенске државе 1918. године*, Београд, 1989, 365, 372–373.

⁷ Исто, 369.

остану, тако да је болница продужила да ради у окупираном Скопљу, а целокупно особље је репатрирано марта 1916. Чланови Српског потпорног фонда организовали су једну болницу на Крфу, која ће по реорганизацији српске војске и санитета прећи на Солунски фронт. Подршка и помоћ српској војсци у санитарској и социјалној служби настављена је и на Солунском фронту, Корзици, Бизерти. Процењује се да је током деловања фонда прикупљено 790000 фунти стерлинга у новцу, и 250000 фунти у санитарском и другом материјалу. Помоћ Фонда је била нарочито значајна за време епидемије пегавог тифуса. У пролеће 1915, учињен је посебан апел британској деци како би се укључила у акцију скупљања помоћи за српску децу.

Чланови Српског потпорног фонда су се залагали и за афирмацију српске историје, културе и духовности. На иницијативу Ситона Вотсона у Великој Британији је 1916. године организовано обележавање годишњице Косовске битке и Видовдана. Формиран је Национални комитет на чијем челу се налазила др Елси Инглис, а у чији састав су улазили: професор Ситон Вотсон (секретар) као и Леди Каудри, Леди Гроган, Леди Пецет, Евелина Хаверфилд, Карингтон Вајд, госпођа Стобарт, др Џејмс Бери, др Мери Дикинсон Бери, Гертруда Кинел, отац Перси Дирмер и други.⁸ Са српске стране чланови комитета су били отац Николај Велимировић и др Милан Турчин. Програм свих свечаности поводом обележавања „Косовског дана“, на Видовдан, 28. јуна 1916, објављен је у „Times“-у, а одштампано је хиљаде летака са песмом *О Косовској боју* у преводу Елодије Мијатовић и песме *Косово* од Клод Аскју, коју је превео Милутин Бојић. Прослава је одржана широм Велике Британије, и њој су присуствовали и посланици и црквени великодостојници. О Србији се говорило у двадесет хиљада школа, док је највећа свечаност била у Лондону. На часовима се читао текст професора Вотсона специјално припремљен за ту прилику.⁹ Један од најзначајнијих догађаја у склопу обележавања Видовдана била је беседа Николаја Велимировића у катедрали Светог Павла у Лондону. Било је то први пут да један странац друге конфесије говорио у овом храму. У свим енглеским црквама прикупљан је прилог за Србију.

⁸ С. Терзић, *Стара Србија (XIX–XX век). Драма једне цивилизације*, Београд, 2012, 74-75.

⁹ У. Остојић Фејић, *Акције за помоћ Србији у Великој Британији током Првог светског рата*, у *Jugoslovensko-britanski odnosi*, саопштења са научног скупа, Београд, 1988, 196.

Поред моралног успеха Комитет косовског дана постигао је и одличне финансијске резултате. Захваљујући свему томе образован је и специјални образовни комитет при Српском потпорном фонду 1916, чија је председница била Карингтон Вајлд. Овај одбор је преузео на себе школовање тристо педесет српских дечака који су били смештени по домовима у Лондону, Оксфорду, Единбургу, Абердину, Кембриџу. Школовање је било на енглеском језику, али су се доводили и српски наставници. Верску наставу су изводили православни свештеници. Фонд је водио рачуна и подстицао национална осећања код деце. Карингтон Вајлд се лично ангажовала у организовању пријема српских ученика по школама, отварање хостела за њихов смештај, и бринула о њиховом школовању, али није занемарила ни оне ђаке које су прихватиле енглеске породице. Такође, ангажовала се око организовања две велике посете представника српске владе српској деци која су се школовала у Шкотској, тачније у George Herriots School у граду Единбургу. Прва посета је реализована 30. новембра 1916. године када су двадесет пет дечака у Единбургу посетили и Јован Јовановић, српски посланик у Лондону и Павле Поповић, професор Београдског универзитета. Занимљиво је да су они после обиласка колоније српских дечака присуствовали и беседи Николаја Велимировића, *Срби и рат* која је одржана на Единбург Универзитету.¹⁰

Другу посету Единбургу и српским дечацима који су се школовали у том граду Гертруда Карингтон Вајлд је организовала средином септембра 1918. године. Том приликом двадесет шест српских ученика су обишли Милош Трифуновић, министар просвете, Богдан и Павле Поповић, професори Београдског универзитета, као и Михаило Поповић и Миодраг Ибровац, из српског савета за школство.¹¹ Британска влада је у току три године приложила седамдесет пет хиљада фунти за васпитне циљеве фонда. Педесетак дечака завршило је студије на британским универзитетима, многи од њих са одличним успехом. Од преосталог прилога Косовског дана васпитна секција Фонда на иницијативу председнице Карингтон Вајлд основала је посебан Фонд за подизање Енглеско-српског дечијег дома у Нишу.¹²

Иначе, поред Српског потпорног фонда у Великој Британији је од 20. октобра 1916. године као једна врста политичког и јавног лобија који је афирмисао српску ствар и вршио притисак на бри-

¹⁰ The Scotsman, December 1, 1916, *Serbian Minister in Edinburgh*.

¹¹ The Scotsman, September 14, 1918, *Serbian Minister in Edinburgh*.

¹² J. Лазаревић, нав. дело, 204.

танску владу да помогне Србију деловало и *Српско друштво* (*Serbian Society of Great Britain*) чији је покретач и један од најагилнијих чланова био професор Ситон Вотсон. Међу оснивачима истицали су се и Елси Инглис, Викем Сид, лорд Кромер. Друштво је било скромнијег састава него Српски потпорни фонд и његов број није прелазило више од тристо чланова. За разлику од фонда који је имао пре свега хуманитарну ноту, Српско друштво је требало да мобилише домаћу јавност и владу у прилог Србији и стварања моћне југословенске државе, као ефикасне бране немачког продора на Исток, и против обуздавања италијанских претензија на источном Јадрану и на Балкану.¹³ Српско друштво је радило у три секције и то: парламентарној, књижевно-пропагандној и секцији за специјалне циљеве. У почетку друштво је наишло на снажне резерве у званичној политици али и делу домаће штампе (“Saturday Review” и “Manchester Guardian”), мада му је редакција “Times”-а била наклоњена и често је објављивала његова саопштења, али и текстове његових угледних чланова. Иако је њихов циљ и био да влада користи њихове услуге када је реч о Балкану, Србији и стварању будуће југословенске државе, енглеска влада није била расположена у том правцу. Ипак, двојица његових најагилнијих чланова Вотсон и Сид су почетком 1918. године послали службеници владиног одељења за пропаганду у непријатељским земљама и на тај начин макар и при крају рата успели на изванредан начин да пласирају идеје друштва у владиним круговима.¹⁴ Професор Вотсон је идеје друштва афирмисао и преко часописа Нова Европа кога је у исто време покренуо.

Изградња Енглеско-српског дечјег дома је започета јула 1925. године, а завршена крајем октобра 1926. године. Енглески дом се налазио у северном делу града, на десној страни реке Нишаве на простору такозване Јагодин-мале, на имању Цркве Светог Пантелејмона, која је уступила део свог поседа Британкама у улици названој Леди Пецет. Тај назив задржаће све до краја Другог светског рата када је промењен у улицу Косовске девојке.¹⁵ Дом је свечано отворен и освештан

¹³ У. Остојић Фејић, Британско и америчко јавно мњење према Србији у Првом светском рату: сличности и разлике, у: *Европа и Срби*, Зборник радова, књига 13, Београд, 1996, 466, 468, Иста, Акције за помоћ Србији у Великој Британији током Првог светског рата, 197.

¹⁴ Иста, „Српско друштво у Великој Британији“, у *Србија 1917. године*, Зборник радова, књига 6, Београд, 1988, 242, 244, 247.

¹⁵ *Косовске девојке*, у: Енциклопедија Ниша III, ур. Д. Симоновић, Ниш, 1995, 256.

7. новембра 1926, на свечаности којој су присуствовали најзначајнији представници државе и друштвеног живота. Између осталих на свечаност су дошли: принц Павле Карађорђевић са супругом књегињом Олгом, Васа Јовановић, министар саобраћаја, као изасланик краљевске владе, Гертруда Карингтон Вајлд, представница Српског потпорног фонда, Ховард Виљем Кенард, британски посланик у Београду, енглески војни аташе Џејмф, енглески свештеник у Трсту Лингтон, Јова Марковић, помоћник министра иностраних дела, доктор Иван Ђаја, професор београдског Универзитета. Пре отварања Дома одржана је црквена служба у цркви Светог Пантелеја коју су предводили епископ Доситеј и охридски владика Николај, а којој су присуствовали представници цивилних и војних власти и велики број грађана Ниша. Након завршетка службе владика Николај Велимировић је одржао говор, а затим је формирана литија која се кретала од цркве до новосаграђеног Дома. Чин освештења је обављен у сали Дома на првом спрату. Овој свечаности су присуствовали поред кнеза Павла и министар Васа Јовановић, Ховард Кенард, аташе Џејмф, Карингтон Вајлд, велики жупан Николић, Драгиша Цветковић, председник општине Ниш, као и генерали Терзић, командант Прве армије, Јуришић, командант коњичке дивизије, Лазаревић, командант Моравске дивизије. Свечани обред освећења извршили су епископ нишки Доситеј, свештеник Лингтон, англикански свештеник Фунлеј, уз подршку певачког друштва „Бранко“.

У име српске владе министар Васа Јовановић је уручио повељу министарства просвете Српском потпорном фонду коју је примила Гертруда Карингтон Вајлд. У повељи се изражавала захвалност фонду и његовим активистима који су пуних седам година од његовог оснивања неуморно радили како би ублажили страдање српског народа и помогли школовању око четресто српске деце у Енглеској и Шкотској. Такође, у повељи се указивало и на значај напора који је Фонд чинио да новчано и материјално помогне српским избеглицама на Корзици, Енглеској, Крфу, Солуну, српским студентима на швајцарским универзитетима, као и ширењу истине о Србима у енглеској јавности. Након уручења повеље Карингтон Вајлд се кратко захвалила присутнима речима да Србија заслужује највећу пажњу и дивљење. Након тога њој је уручен и Орден Светог Саве другог степена, који јој је у име краља Александра Карађорђевића предао професор Иван Ђаја. На свечаности су говорили и англикански свештеници Лингтон, посланик Кенард и епископ Доситеј. Гости су обишли и гробље енглеских војника из Првог светског рата на коме су сахрањена тела

тридесет седам војника. Одржан је и помен погинулима, а положени су и венци краља Александра и принца Павла, војске и града Ниша. Након тога гости су се вратили у зграду новоотвореног дечјег дома где је одржан и свечани ручак.¹⁶

Идејно решење зграде Енглеског дома направила је Флоренс Мо, а архитектонски пројекат зграде осмислио архитекта Јулијан Дјупон, иначе руски емигрант.¹⁷ Дом се састојао из две зграде и то двоспратног Дома и школске зграде. На сваком спрату налазиле су се учионица, канцеларије, апотека, амбуланта за мушку и женску децу и кухиња. На горњем спрату су се налазиле спаваће собе са по десет до двадесет гвоздених кревета. У приземљу су се налазиле канцеларије управнице мис Мо Флоренс, економске просторије где су радили домски штићеници, велика учионица за практичну обуку девојчица у домаћинским пословима и неколико учионица, као и трпезарија. Ходник у приземном делу Дома је служио за свакодневно окупљање штићеника који су у два сата после подне добијали обавезе који су морали да испуне следећег дана. Дом је имао и купатило и умиваонике, спостебни водовод и канализацију. Осим тога у склопу интерната се налазило и велико двориште са игралиштем и баштом у којој су се гајили цвеће и поврће.

Правила живота, рада и понашања била су прецизно прописана и строго су се поштовала. Унутрашње устројство и правила живота били су идентични онима који су примењивани у Енглеском школском систему. Строго се спроводило пуританско васпитање засновано на чврстим религиозним основама. Циљ васпитања је био да деца буду здрава, чиста, уредна, сита, послушна и вредна. Мис Мо или „сестра мајка“ и Мис Џин Ранкин биле су брижне, посвећене, али строге и праведне и представљале су велики ауторитет за децу. Примењивале су систем казни којим су обезбеђивале безусловну послушност и покорност. После посете дому 1929. године Франческа Вилсон је забележила да је Енглеско-српски дом као образовна институција имао високу репутацију, а да су Енглескиње које су водиле дом уживале велики углед у нишком крају и имале јак утицај код градских власти у решавању разних питања. За Карингтон Вајлд је записала да је сваке друге године посећивала Ниш и дом и доносила одређене потрепшине из Енглеске.

У зграду се није могло улазити обувен, већ су се при улазу добијале специјалне сандале. Чишћење ципела, и одржавање личне гардеро-

¹⁶ „Политика“, Београд, 8. новембар 1926, год. XXIII, бр. 6660, стр. 6–7.

¹⁷ С. Малчић, *Енглески дом . Кућа наде и љубави*, Ниш, 2009, 16.

бе се подразумевало. Поред основаца у дому су живела и деца која су ишла у различите средње школе, трговачку, гимназију, богословију, пољопривредну, учитељску. Занимљив је податак да деца нису сама бирала школе и занимања за која ће се оспособљавати већ су им наметана. После школе и учења питомци су у Дому имали бројне друге обавезе као што је сређивање дворишта, баште, припреме дрва, уређивања и прање просторија. Свака група је имала свој сто у трпезарији. Сваки оброк је почињао молитвом. Обавезно је било учење енглеског језика и музике (клавира).

Управница Флоренс Мо и њена заменица Џон Ранкин су истовремено руководиле домом и обављале послове васпитача, док су им у осталим пословима помагали између осталих мис Мофит, Мис Гадна, госпођа Гринвеј. Сви становници Дома су били униформисани. Носили су енглеске блузе смеђе боје, кратке панталоне и качкете, и дуге спаваћице за спавање. Деца су ретко одлазила у град, и када су се организовале практиковане су само групне посете. Током летњег распуста деца су одвођена на камповање у Сићево, где су боравила на имању манастира Света Петка. Дом је остварио одличну сарадњу са Колом српских сестара из Ниша. Чланице Кола често су у Дом долазиле и доносиле колаче, пециво, жито, ускршња јаја, а за веће празнике са њима су долазиле и групе нишких жена да би празничне вечери провеле са децом без родитеља подучавајући их многим вештинама.

Иначе, велики пријатељ госпођа Мо и Ранкин и доживотни покровитељ Дома, био је лично краљ Александар, који је приликом своје посете Нишу 1. јуна 1927. године обишао и дечје сиротиште. Његово кратко задржавање поздравили су домски штићеници, група девојчица и дечака обучених у белу платнену одећу који су носили плакат „Добродошао“ на енглеском језику.¹⁸

Управа Дома, васпитавала је децу у православном духу и одржавале срдачне односе са Српском православном црквом славећи све велике црквене празнике. Један од најсвечанијих који се обележавао у Дому је био прослава празника дечје радости, такозване Материце. Тако је на пример нишко хуманитарно друштво „Српска мајка“ организовало 1933. године у просторијама Дома обележавање Материца уз присуство великог броја гостију и пријатеља Дома. Одржан је и пригодан програм, а један од штићеника је рецитовао и познату песму Војислава Илића-млађег, *Узвишеној мајци*. Након завршетка свечаног

¹⁸ „Политика“, Београд, 2. јун 1927, год. XXIV, бр. 6859, стр. 1.

дела деци су уручени пригодни поклони. Тако је око сто двадесет сиромашних дечака и девојчица добило одећу.¹⁹

Исте године за један од највећих хришћанских празника Ускрс велики број дародаваца обрадовао је децу Дома многобројним поклонима. Управи је уручена новчана помоћ од тристо педесет тадашњих динара, као и велике количине колача, воћа, бомбона, седам јагњади, прасе, и седамсто комада јаја. Међу донаторима су се нашли између осталих и познати нишки трговци Секула Стефановић, Милорад Златковић, Драги Балтазаревевић, Милан Димитријевић, архитекта Јулијан Дјупон, др. Живан Марковић, председник суда, Тодора Величковић, председница Друштва Књегиња Зорка, Петар Станковић, ранији питомац Дома.²⁰

Првих година постојања у Дому је живело педесетак девојчица и дечака узраста од три до двадесет година. Дом им је пружао бесплатно становање, храну, одевање, љубав и лепо васпитање. Једно време након оснивања у Дому је деловао и певачки хор.²¹ Рачуна се да је кроз Дом од оснивања до 1946. прошло преко осамсто штићеника, сирочића из балканских и Првог светског рата, али и сиромашних уопште.

Госпођа Флоренс Мо је била управница Дома, а Џин Ранкин њена помоћница од оснивања све до 1946. године. Обе ове Енглескиње су биле учеснице Балканских ратова и Првог светског рата, ангажоване као санитетске сестре у српској и савезничким војскама. Џин Ранкин је током боравка у Дому чак и усвојила једно српско сироче које је као бебу прихватила и одгајала двадесет година. За њега су важила иста правила понашања као за друге штићенике. Звао се Вивијан Ранкин Пити. Касније је постао познат као добар фудбалер нишке Победе, иначе запослен у британској амбасади у Београду.

Избијање Другог светског рата и немачка окупације Србије затекле су ове две племените Енглескиње у Нишу у њиховом Дому кога су тако пожртвовано водиле скоро две деценије. Нису се повиновале захтевима своје амбасаде у Београду да напусте земљу због ратних околности већ су одлучиле да остану са децом у Дому до тренутка када је 1943, немачка војска ушла и заузела домске просторије. Немци су избацили децу и особље, и поставили стражарску кућицу на главној капији. Енглескиње су због противљења да напусте своје штиће-

¹⁹ Нишке новине, Ниш, 1. јануар 1933, стр. 2.

²⁰ Нишке новине, Ниш, 30. април 1933, стр. 6.

²¹ „Слобода Трибина“, Ниш, 6. септембар 1928, стр. 2.

нике неко време провеле у логору на Црвеном красту, а затим заједно са децом отишле у Неготин у тамошњи дом за сирочад где су остале до краја рата. Један број штићеника је ратне године провео у бунгаловима у Топоници.

Током 1946. Дом преузима нишка општина, а Мо Флоренс и Џин Ранкин су са скромним пензијама још једно време ту боравиле, да би се затим 1947. године преселиле да живе у Дубровник, где су и умрле исте 1953. године.²² По личној, тестаменталној жељи сахрањене су на православном гробљу у заједничкој гробници. У тамошњој породичној гробници је сахрањен и син Џин Ранкин, Вивијан.

Што се тиче велике добротворке Дома, Гертурде Карингтон Вајлд, она је у њему боравила све до почетка октобра 1933. године. Ова занимљива Енглескиња рођена 1856. године веома је задужила српски народ. Иако потиче из породице ирског порекла, њен живот и каријера су добрим делом везани за Лондон. Иначе, одлично је говорила француски и немачки језик, а интересовала се и за историју и ботанику. Била је кратко удата за Алфреда Карингтон Вајлда, главног државног администратора за град Порт Елизабет, у провинцији Рта Добре наде, у Јужној Африци. Њен супруг је остао упамћен по залагању за побољшање живота у колонији, учествовању у бројним добротворствима. Гетруда Карингтон Вајлд се укључила у рад Српског потпорног фонда од самог оснивања. На седници Српског потпорног фонда, фебруара 1918, Карингтон Вајлд је предложила план како да се ослободе деца из Србије, која су била у логорима без својих родитеља. Мисију спашавања деце од ратних страдања, подржало је Министарство иностраних послова и Међународни Црвени крст. Као чланица Српског потпорног фонда, Карингтон Вајлд се снажно залагала да помогне деци Србије, чије су породице страдале у време Првог светског рата. Мисију спашавања деце у току рата, продужила је и у послератном периоду, тада удруженим снагама са Ани Христић (1885–1977), новинарком и борцем за женска права. Ани Христић је, са мајком Елизабет Беси Христић, у време велике епидемије пегавог тифуса радила у болници у Ваљеву, а окупацијом земље остала са рањеницима. У циљу прикупљања организоване помоћи Србији, оне су заједно држале предавања о херојском српском народу широм земље, а Ани Христић, дописник “Daily Express”-а се и оглашавала текстовима за бројне часописе и листове.

²² М. Крипнер, *Жене у рату. Србија 1915–1918*, Београд, 1986, 228.

Заједно са Ани Христић као делегат Српског потпорног фонда фебруара 1920, учествовала је на Међународној конференцији „Фонда Спасите децу“ у Швајцарској. Том приликом у Женеви је формирана „Међународна унија Фонда Спасите децу“ и усвојена је декларација о правима детета. У мисији „Спасите децу“ Карингтон Вајлд се залагала на збрињавању избегле деце из Србије, интерниране српске деце у логорима, али и остале деце у Европи, која су доживела ратна страдања. Њен допринос у помоћи српском народу током Првог светског рата описала је Мабел Ст. Клер Стобарт у књизи *Огњени мач у Србији и другде*.²³

Пре коначног повратка за Лондон студентска мајка, како су Карингтон Вајлд из милоште звали 4. октобра 1933. године приредила је опроштајну чајанку за своје пријатеље и сараднике. Тој свечаности су присуствовали представници свих нишких хуманитарних организација, директори гимназија, владика Јован, епископ нишки, супруга бана Моравске бановине, председник Духовног суда, Тодора Величковић, председница Друштва књегиња Зорка. Сви говорници су изразили велику захвалност госпођи Вајлд за њен огроман хуманитарно-добротворни рад.²⁴ Она је и након одласка из Ниша и даље активно пратила и помагала рад Дома, што најбоље показује чињеница да је када се Дом нашао у тешкој финансијској кризи понудила се да заложу и прода свој лични накит како би Дом добио неопходан новац за наставак рада.

У знак захвалности према Карингтон Вајлд, несебичној добротворки Енглеског Дома, али и свих сиромашних, грађани Ниша су формирали одбор за подизање њене спомен-бисте коју је 1938. године од бронзе израдио вајар Славко Милетић, и то за време њене посете Дому и граду. Покровитељи ове иницијативе и одбора грађана су били између осталих бан Моравске бановине, владика Јован, председник нишке општине, командант места и командант пете армијске области. У циљу прикупљања што већих финансијских средстава управа Енглеско-српског дечјег дома и одбор за прославу енглеско-српског јубилеја на челу са доктором Миланом Соколовићем, лекаром упутили су фебруара 1939. године апел грађанима да приложе своје добровољне прилоге.²⁵

²³ С. Поповић Филиповић, *Српски потпорни фонд и госпођа Гертруда Карингтон Вајлд*, www.rastko.net/medicina. 2012-03-05.

²⁴ Нишке новине, Ниш, 8. октобар 1933, стр. 1.

²⁵ „Нишка духовна страна“, Ниш, 28. фебруар 1939, стр. 2.

Биста је откривена и освештана 11. маја 1940. године у кругу Енглеско-српског дома на великој свечаности којој су између осталих присуствовали краљевски изасланик, Новица Ракочевић, генералштабни пуковник, Јанићије Красојевић, бан Моравске Бановине, генерали Лаза Тонић и Јован Наумовић, делегација Англиканске цркве, епископ од Глостера Хедлам и епископ од Гибралтара, Мирка Грујић, у име Енглеско-српског фонда, Милан Ћ. Милојевић, бивши амбасадор.

Биста је подигнута у знак захвалости Карингтон Вајлд за њен несебичан хуманитарни рад као и у поводу 20-годишњице делатности Дома. Освештење бисте је извршио епископ Нишки Јован који одржао и говор у коме је истакао значај хуманитарне мисије госпође Вајлд и њених сарадница. На свечаности је говорио и епископ од Глостера Хедлам који је у Нишу боравио и приликом отварања Енглеско-српског дома. На крају је у име питомца Дома, захвалост Карингтон Вајлд изразио судија Божидар Стојановић.²⁶ Гертруда Карингтон Вајлд је умрла 1945. године.

Поред Карингтон Вајлд једна од најзначајних личности које су допринеле формирању и раду Енглеског дома је била и Луиза Маргарет Лејла Мјуриел Пеџет супруга посланика Ралфа Пеџета. Рођена је 1881. године у Лондону. У Београд је стигла 1910. године, и већ две године касније имала прилику да схвати значење ратних страхаота, беде и смрти. Међутим, веома снажно је подржала хтења српског народа и показала велику љубав према њему. Када су у Београду отворене прве војне болнице она постаје једна од првих болничарки добровољаца. Након завршетка Другог балканског рата и престанка дипломатске дужности њеног супруга у Београду враћа се у Лондон. Међутим, убрзо после избијања Првог светског рата иницира оснивања Српског потпорног фонда и постаје једна од његових најактивнијих чланица. Средином новембра 1914, заједно са својим пријатељима стиже поново у Србију и руководи првом јединицом Српског потпорног фонда. Поред искуства које је стекла у болницама у Балканским ратовима, познавања менталитета српског народа и културе поседовала је и изражене организаторске способности.

Као вредна, хумана, али скромна особа уживала је велико поштовање у народу. Основала је болницу са око шесто кревета у јужном делу земље, у близини Скопља дошавши преко Солуна са великом количином санитетског материјала и опреме. Помажући оболелима

²⁶ Политика, Београд, 12. мај 1940, год. XXXVII, бр. 11472, 19.

од тифуса у Скопској војној болници, Леди Пеџет се и сама разболела од те тешке болести и једва преживела. После опоравка, враћа се у Скопље где опет управљала болницом. Фебруара 1916. године коначно одлази у Лондон. У Југославију поново долази октобра 1934, да би присуствовала сахрани свога пријатеља краља Александра. Живела је скромно и повучено на свом имању у близини Лондона где је током Другог светског рата у својој кући отворила болницу. Политичку ситуацију у тадашњој Југославији је пратила али није коментарисала. Када је рат завршен њено имање и замак Варенхаус постаје место окупљања српских политичких избеглица. У њеном замку је једно време живео и Милош Црњански коме је помогла да добије енглеско држављанство. Дала је значајну помоћ за уређење српске цркве и српског клуба у Лондону. Умрла је септембра 1958. године.

У овој првој, предратној фази деловања Дома пажња се поклањала и спортским активностима најразличитијег садржаја. Нажалост, писаних забелешки о спорту у Енглеском дому до Другог светског рата нема. Међутим, познато је да је особље које су чиниле медицинске сестре из Велике Британије итекако водило рачуна о психо-физичком развоју тадашњих домаца. Иначе, у том периоду до Другог светског рата карактеристично је да су спорт у Нишу водила Соколска друштва која су пропагирала гимнастику, мачевање, атлетику.

Александар Растовић

FOUNDATION AND ACTING OF THE ENGLISH-SERBIAN CHILDREN'S HOME BETWEEN TWO WORLD WARS

Summary: The English-Serbian children's home was officially opened and consecrated on November 7th, 1926, during the ceremony attended by Prince Pavle Karadjordjević, Vasa Jovanović, minister of transport and special envoy of the Royal government, Carrington Wilde, representative of the Serbian Relief Fund, Howard William Kennard, the British Ambassador in Belgrade, and others dignitaries. Conceptual design of the building was created by Florence Mo, who was the first administrator of the home, while architectural design was work of Julien Dupont an architect. As for structure of the Home it consisted of two house. There were classrooms, offices and kitchen on each floor. On the upper floor were bedrooms with ten to twenty beds. On the ground floor were workshops, administra-

tor office, classroom for practical work and dining room. There were bathroom, water supply and sewage. Though strict rules were imposed for organization life and work they were eagerly obeyed. Orthodox religion was vigorously advocated. It is estimated that from founding until 1946, more than eight hundred residents passed through home. Besides Florens Mo and Jean Rankin, huge contribution to establishment and work of Home was made by Carrington Wilde.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

008

БРАТСТВО : часопис Друштва „Свети Сава“ / главни и одговорни уредник Злата Бојовић. – 1997, бр. 1 – . – Београд (Дечанска 14, V спрат, соба 13, 22): Друштво „Свети Сава“, 1997 – 23 цм

Годишње. – Наставља традицију часописа Браство који је излазио 1887-1941. године

ISSN 1451-2386 = Братство – Друштво „Свети Сава“
COBISS.SR-ID 180031239